

Fernández Rei, Francisco e Antón Santamarina Fernández (eds.), (1999): *Estudios de sociolingüística románica. Línguas e variedades minorizadas*, Santiago de Compostela, Servicio de Publicacións da Universidade de Santiago de Compostela, 510 pp.

Desde hai unhas tres décadas, a sociolingüística e a estandaroloxía constitúen outras tantas pólas emerxentes da lingüística románica actual, tanto na súa dimensión histórica coma, sobre todo, na sincrónica, vertente na cal se enfoca fundamentalmente ás linguas minoritarias e / ou minorizadas. Esta emerxencia, propiciada por un cambio sociocultural no noso contorno tendente a protexe-lo pluralismo, explícase non só por tratarse de campos de estudio máis inexplorados, senón tamén pola urxencia coa que determinadas linguas románicas reclaman unha atención nesas eidos, por atopárense en serio perigo de disolución ou de extinción. De tal maneira que a lingüística románica volve contribuír de forma importante nos nosos días ó avance da disciplina lingüística xeral, ó tempo que presta un servizo inestimable a prol da conservación da diversidade de pobos e culturas a través da conservación das súas linguas. Por iso o volume *Estudios de sociolingüística románica. Línguas e variedades minorizadas* é actual, oportuno e conveniente, e debemos manifesta-lo noso agradecemento ós seus editores, os romanistas composteláns Francisco Fernández Rei e Antón Santamarina Fernández, por facer posible que nos acheguemos así á realidade complexa desas linguas en situación máis ou menos “delicada”. Sen dúbida, a súa sensibilidade como investigadores dunha desas linguas foi decisiva á hora de prepara-lo volume, que ten como obxectivo contribuír á plena normalización do uso do galego como lingua científica e esperta-lo interese por esoutras situacións “tan próximas física ou tipoloxicamente, pero tan afastadas polo xeral descoñecemento da súa existencia” (p. 8).

Tres tipos de situación son as que se contemplan nesta obra. Por unha banda, a das linguas minorizadas (que non necesariamente minoritarias) dentro das súas propias fronteiras administrativas, polo xeral correspondentes a pobos sen estado (salvo o romanche). Cada lingua representa aquí un caso particular, con coordenadas e perspectivas de futuro diferentes: así, a carón de linguas cun importante asentamento social e boas expectativas (o que implica xeralmente un alto número de falantes), como o catalán, hai outras, como o aragonés, en situación moi difícil. Un caso certamente peculiar é o do occitano que, a pesar de contar con varios millóns de falantes e cunha brillante literatura medieval, está practicamente en disolución. Tampouco é moi boa a situación do romanche, a pesar do seu status de lingua oficial, debido precisamente ó seu carácter minoritario. En xeral, todas elas se atopan sometidas á presión doutras linguas con máis prestixio social, de xeito que predominan os panoramas preocupantes. En segundo lugar, trátase o caso de linguas (non estatais) que se falan fóra do seu territorio administrativo actual, abafadas pola habitual ausencia de apoio institucional (galego dos concellos orientais de Asturias, León e Zamora, así como

do Val do Ellas en Cáceres; catalán de Aragón, Francia e Alguer; occitano do Piemonte). A excepción é aquí o aranés, variedade gascona que, con menos de catro mil falantes, é obxecto de protección legal. Por último, tamén se contemplan linguas estatais en fase de minorización fóra das súas fronteiras políticas; de aí a presenza dunha lingua como o romanés que inclúe variedades en franco retroceso fóra das fronteiras da actual Romanía.

Case tódalas linguas e variedades románicas nalgunha destas situacións están representadas con cadanseu estudio, segundo unha coitada ordenación que nos parece moi axeitada. En efecto, abre o volume un traballo en certa medida introductorio e propedéutico, de carácter globalizador posto que abrangue tódalas linguas románicas (Žarko Muljačić), e tras el distribúense, de oeste a leste, os traballos sobre as diferentes linguas e modalidades: o galego, tanto na propia Galicia coma no occidente de Asturias, León e Zamora (Francisco Fernández Rei), e no Val do Río Ellas (Xosé Henrique Costas), o asturiano (Ana María Cano González), o mirandés (Manuela Barros Ferreira), o aragonés (Francho Nagore), o catalán, non só en Cataluña, na Comunidade Valenciana e nas Illas Baleares (Emili Boix Fuster), senón tamén en Aragón (José Enrique Gargallo Gil), o occitano dentro (Jacme Taupiac / M. Carmen Alén Garabato) e fóra de Occitania (Arturo Genre para o Piemonte e José Enrique Gargallo para o aranés), o retorrománico (Antonio Vañó Cerdá), o corso (Jacques Fusina), o sardo (Marinella Lőrinczi / Diego Corraíne) e o romanés (Christian Ionescu). O libro, polo demais ben impreso, remata cun apéndice cartográfico de Suso Otero, coas linguas da Península Ibérica, Francia e Bélxica, Suíza e Italia e S.E. de Europa, moi útil cando se trata deste tipo de traballos, no que están implicadas variedades lingüísticas non sempre ben coñecidas.

A calidade das colaboracións vén avalada de antemán polo prestixio dos seus redactores, profundos coñecedores de cada unha das variedades lingüísticas obxecto de estudio. Dos dezaseis artigos, catro están dedicados ó occitano e dous ó galego (que, unidos, suman máis páxinas cós catro do occitano), ó catalán e ó sardo. Cabe destaca-los extensísimos traballos de Francho Nagore sobre o aragonés e de Christian Ionescu sobre o romanés, que superan amplamente as cincuenta páxinas (poucas máis teñen algúns libros), así como o de Francisco Fernández Rei sobre o galego, de parecidas dimensións.

Polo que atinxe ó contido xeral dos traballos, malia o que afirman os editores na presentación, non só versa sobre a vitalidade, o marco institucional ou o grao de elaboración das diferentes variedades. Podemos atopar neles moito máis, desde unha auténtica historia externa das linguas en cuestión, ata unha caracterización interna máis ou menos extensa e profunda (caso do galego de Ellas, do aragonés, etc.), de maneira que se excede o ámbito do puramente sociolingüístico e estandarolóxico. En canto á súa procedencia, é moi diversa: hainos procedentes de encontros, cursos e xornadas organizados na Universidade de Santiago, na Universidade da Coruña, na UIMP, na Universidade de Xirona, no Consello da Cultura Galega, etc., ó lado dos especialmente redactados para a ocasión. En conxunto, cobren un arco temporal moi extenso, xa que a elaboración dos mesmos oscila entre o ano 1987, do máis antigo, e o 1997 do máis recente. Precisamente o tempo transcorrido nalgúns casos entre a data inicial da redacción e a data final da publicación, pode provocar ás veces algún pequeno problema de perspectiva ou dar lugar a certas disfuncións nos textos, por máis que estes fosen actualizados. Así ocorre, por exemplo, no artigo de Muljačić, onde se citan como

“no prelo” traballos de 1991. Posto que no momento da edición xa se dispoñía das referencias actualizadas, quizais resultaría menos chocante para o lector incorporalas ó texto (en lugar de “no prelo b”, simplemente “1991”, *v.* p. 13), máxime cando xa aparecen así na bibliografía e cando incluso se citan publicacións de 1998.

Cremos que o alcance dos traballos integrantes do volume merece que deamos conta das características de cada un deles, aínda que sexa brevemente.

Inicia o volume unha colaboración seria e rigorosa dese grande especialista en estandaroloxía que é Žarko Muljačić, o cal propugna un modelo de lingüística relativista baseada na estandaroloxía comparativa alemá (H. Kloss, H. Haarmann, U. Ammon), a dialectoloxía “tridimensional” de J. J. Montes Giraldo coa súa “conexión romanesa” (A. Graur) e a doutrina sobre macrodiglosia de J. Trumper e A. Mioni. Como se indica no título, trátase dunha proposta de clasificación tipolóxica das linguas “baixo presión”, plasmada nun diagrama arbóreo (provisional) moi útil no que se sintetiza e visualiza o grao de estandarización de corenta linguas románicas nesa situación, entre elas o galego. Semellante empresa non é, desde logo, nada doada. Como corresponde a todo investigador da súa categoría, Muljačić, consciente das carencias e posibles omisións do diagrama, pretende suscitar un debate que axude a constituír unha teoría xeral da estandarización, tanto sincrónica coma diacrónica, e mais a desenvolve-la sociolingüística histórica. Neste sentido, formula preguntas da maior importancia que a comunidade científica debe responder no futuro. Para determina-lo seu elenco de linguas, segue o criterio de que a comunidade de falantes se recoñeza como diferente dunha comunidade veciña e non acepte as formas escritas das linguas coas que está estreitamente relacionada.

Un traballo completo, cheo de datos e sen fisuras é o que nos presenta Francisco Fernández Rei, que traza unha historia externa do galego e examina a súa situación e problemática actuais tanto en Galicia coma nos territorios limítrofes. Ó procederen do mellor especialista no que el mesmo denomina “galego exterior”, son especialmente interesantes os apartados dedicados á situación (legal e real) en tódolos ámbitos do galego en Asturias, León e Zamora. Analiza o que se fai desde dentro desas comunidades e desde a propia Galicia en defensa do galego na zona, sempre desde a súa perspectiva xa coñecida (e diverxente da dos asturianistas), de que se trata da mesma lingua ás dúas bandas das fronteiras administrativas, todo ó longo da franxa.

O artigo sobre o galego do Val do Río Ellas corre a cargo do profesor da Universidade de Vigo, Xosé Henrique Costas González. Costas véñse ocupando desde hai anos desta variedade do antigo galego(-portugués) falada nun pequeno recanto de Estremadura, e conta xa cun número considerable de traballos sobre o tema. Neste caso fai un completo percorrido polo emprazamento xeográfico dos lugares onde se fala, a súa consideración nos estudos lingüísticos, a súa descrición interna... e en suma por toda a súa historia externa, tomando partido de forma tallante pola galegitude desas falas, fronte á tradicional consideración como variedades do portugués. A mala situación pola que atravesan vese agravada polo feito de que a súa existencia nin sequera está contemplada no Estatuto de Autonomía de Estremadura. Especialmente afortunada paréceno-la proposta de denominación para o conxunto destas falas que fai o profesor Costas: “valego”.

Ana María Cano González, da Universidade de Oviedo e a Academia de la Llingua Asturiana é recoñecida como unha das mellores asturianistas. No seu

traballo analiza a situación do asturiano tanto na etapa medieval coma na actualidade e remata cunha bibliografía bastante exhaustiva para quen desexe iniciarse ou profundar no seu estudo. Parécenos moi interesante a súa observación sobre a coincidencia cronolóxica na aparición da primeira gramática asturiana (1869), de Junquera Huergo, e a das primeiras gramáticas galegas (Mirás, 1864; Saco y Arce, 1868), ó que habería que engadir unha coincidencia semellante no ámbito da lexicografía (Junquera Huergo foi tamén autor dun dicionario, e lembremos que o dicionario de Rodríguez é do 1863). Pero é que ademais todos eles coinciden tamén coa aparición dos primeiros dicionarios do aragonés (o *Ensayo de un diccionario aragonés-castellano*, de Mariano Peralta, foi publicado no 1836 e, sobre todo, o *Diccionario de voces aragonesas*, de Jerónimo Borao, viu a luz no 1859, como indica Francho Nagore no traballo deste mesmo volume). Tal vez habería que detese un pouco máis nestas coincidencias que poderían proceder parcialmente dun marco sociocultural común.

A dialectóloga portuguesa Manuela Barros Ferreira, do Centro de Lingüística da Universidade de Lisboa, ademais de facer unha introducción teórica a esa fala tan pouco coñecida para a maioría da xente (e mesmo para moitos lingüistas) que é o mirandés, reproduce a chamada “lección de mirandés”, isto é, a enquisa que se fixo no 1978 con vistas ó Atlas Lingüístico-Etnográfico de Portugal e de Galicia, especial polas relacións que se crearon entre os participantes na conversa (entre elas, a autora do traballo) e pola información, gramatical e sociolingüística, que se tirou dela. O mirandés atópase no grupo E do *Euromosaico*, como variedade lingüística moi ameazada de extinción. Conta cunha convención ortográfica e o Parlamento portugués reconeceuno como lingua oficial no 1998.

O conciso título do traballo de Francho Nagore Lain (“O aragonés”), da Universidade de Zaragoza e o Consello d’a Fabla Aragonesa, deixa entrever, sen embargo, a súa lonxitude, pois nel teñen cabida tódolos aspectos relacionados con esa lingua, que se conserva en “situación de grave deterioro e profundo decaemento” (p. 155). A dificultade mesma para sinalalo seu ámbito xeográfico, de carácter discontinuo, leva algúns lingüistas a negala súa conservación; conservación que Nagore, un dos maiores estudiosos do aragonés, sen embargo, defende. O aragonés constitúe un punto crucial dentro da Rumania, con trazos conservadores e innovadores, solucións a medio camiño entre as linguas iberorrománicas e as galorrománicas e outras solucións bastante particulares (como o emprego das mesmas formas pronominais para o suxeito e o termo de preposición). É interesante, como indica o autor, que o f- se manteña precisamente nunha rexión con substrato vasco, que é o que normalmente se alega para explica-la perda dese fonema en castelán e gascón. Só nos queda mencionar, en canto á redacción do traballo, que o feito de indicar nas referencias bibliográficas o número das edicións en superíndice leva ás veces a certa confusión coas notas.

O traballo de Emili Boix Fuster, da Universidade de Barcelona, céntrase máis propiamente nas cuestións sociolingüísticas referidas ó catalán, na súa opinión as menos tratadas no relativo a esta lingua. Segundo o autor, máis cá supervivencia xeral do catalán, estaría aquí en xogo a posible redución do seu ámbito xeográfico (o que, a longo prazo, coidamos que podería incidir igualmente na supervivencia). A conclusión do traballo, en palabras de Boix, sería a seguinte: o catalán ocupa un lugar privilexiado no podio da segunda división; é cabeza de rato e aspira a ser rabo de león. A recuperación lingüística debe consistir “máis en

facilitar do que en esixir ou forzar o uso do catalán” (p. 227) e ha de ter moi en conta as novas xeracións de cataláns compostas por fillos de andaluces, extremeños, galegos e aragoneses. Insiste en desface-los malentendidos que, ó seu parecer, se pretenden espallar sobre a situación lingüística en Cataluña, dando a impresión dunha división social interna que, en realidade, non existe. Remata cunha útil “bibliografía básica comentada” distribuída en diferentes apartados, que sempre se agradece, e incorpora un ilustrativo anexo sobre interferencias entre catalán e español.

Pola súa parte, José Enrique Gargallo, tamén da Universidade de Barcelona, fai un completo estudio do catalán de Aragón, da súa propia delimitación e a do seu territorio, da denominación e o marco legal, das accións reivindicativas, a situación no ensino, a produción escrita, os ámbitos de uso e diversas cuestións sociolingüísticas. A visión que se teña da lingua e do territorio dependerá de se se observa desde un ou outro lado da fronteira (Franja de Ponent / Franja Oriental), pero, en todo caso, parece que a vitalidade do catalán nesta zona é moi apreciable, aínda que eminentemente oral e familiar. Neste sentido, Gargallo mantén unha postura, por así dicilo, “neutral” e intermedia entre os filólogos “catalanistas” e os “aragonesistas”. Por último, presenta unha ampla e documentada bibliografía final e un anexo de mapas, así como a reprodución da “Declaración de Mequinensa” (declaración reivindicativa do catalán de Aragón asinada por dezasete representantes municipais no 1984).

Jacme Taupiac, do Institut Catolic de Tolosa, M. Carmen Alén, da Universidade de Santiago de Compostela, Arturo Genre, da de Turín e o mesmo José Enrique Gargallo, encárganse de darnos unha visión completa da situación do occitano dentro e fóra das fronteiras administrativas de Occitania. Para o primeiro, o occitano está a desaparecer polo procedemento de substitución lingüística, como consecuencia dun longo proceso de asimilación que comezou na segunda metade do século XVI. Considera que a supervivencia dunha lingua vén marcada pola existencia ou non dunha literatura e pola vontade colectiva e política, e insiste en que o que occitano necesita hoxe en día coa máxima urxencia é dispoñer dun estándar, máis cós estudos de dialectoloxía e sociolingüística (en realidade, este tipo de estudos son precisos para chegar a elaborar un estándar unificado). Remata con vinte mapas en anexo, algúns datos complementarios e unha bibliografía elemental.

M. Carmen Alén cre ver un cambio incipiente na mala situación do occitano, lingua que na súa práctica oral xa non se transmite desde hai unha ou dúas xeracións: observa un aprecio crescente dos falantes pola propia lingua (de aí o título: “do ‘patois’ ó ‘occitano’”) e unha presenza importante en Internet, todo isto propiciado pola incorporación do occitano ó ensino público, o proceso de descentralización iniciado no 1982 e a creación de diversos grupos e institucións dedicadas a valoriza-la lingua. Analiza igualmente o impacto de medidas recentes, como o “Rapport Poignant” (1998) e a sinatura por parte de Francia da “Carte Européenne des Langues Moins Répandues”.

Moi interesante, non só polas propias características do traballo, senón tamén pola variedade lingüística que aborda, é o artigo sobre o aranés de J.E. Gargallo. O autor tenos afeitos a uns traballos moi documentados, e este artigo non representa, desde logo, unha excepción; de maneira que, entre outras cousas, inclúe unha ampla bibliografía e un anexo de mapas. A perspectiva adoptada é sempre a de considera-lo aranés como variante gascona, e o gascón como variante

occitana (consideración esta última non compartida, como é sabido, por tódolos lingüistas). O Val de Arán é unha encrucillada lingüística, orográfica e administrativa e constitúe o único territorio oficialmente trilingüe do Estado español. Con a penas catro mil falantes activos, o aranés goza dun status e dunha vitalidade descoñecidos nas outras falas occitanas e vehicula un forte sentimento colectivo de cohesión. A súa situación, cunhas normas oficializadas pola Generalitat no 1983 e un *Estatut Especial d'Aran* (1990), é bastante privilexiada no conxunto das falas que estamos a tratar.

Moi distinto é o caso do occitano no Piemonte, falado por unhas corenta mil persoas, que sofre unha profunda crise, motivada, segundo Arturo Genre, pola precaria economía montana que favorece un fluxo emigratorio crecente, así como polo desentendemento do poder público, a italianización feita desde a escola e a igrexa, a influencia das linguas do contorno (piemontés, francés, italiano, incluso inglés) e, problema non menor, a falta de conciencia dos propios falantes.

Privilexiada tamén, cando menos desde o punto de vista legal, é a situación do romanche, que, como indica Antonio Vañó Cerdá, da Universidade das Illas Baleares, a pesar de ser falado por tan só un 0,6% da poboación total de Suíza (unhas corenta mil persoas), ten o status de lingua nacional e é fortemente subvencionado polo Goberno federal. Con todo, hoxe atópase en perigo de desaparición polo seu estado de abandono, desprestixio e división interna, debido a motivos histórico-xeográficos, entre outros, que favoreceron secularmente a xermanización do territorio. Presta Vañó unha atención especial á *Lia Rumantscha / Ligia Romantscha*, encargada de fomenta-la lingua e a cultura romanches, e ó *rumantsch grischun*, lingua artificial escrita, constituída democraticamente no 1982 sobre a base dos tres dialectos máis importantes (sursilvano, surmirano e engadino baixo). Dado o escaso coñecemento que se ten do retorrománico, sería bo dispoñer aquí dunha bibliografía final orientativa.

Un completo estudio do corso é o que nos presenta Jacques Fusina, do Centru Corsu de Ricerca (Universidade de Córsega), desde a súa consideración como lingua do grupo itallorrománico. Para Fusina, o corso non sería un italiano importado, senón o resultado dunha evolución propia a partir dun estado de lingua latinizado sobre un substrato prelatino tirrénico, común a Córsega, Sicilia, Sardeña e ó sur da península italiana. A influencia toscana foi capital desde o século IX e durante a dominación xenovesa (séculos XIII-XVIII), de maneira que o italiano pasou a considerarse como expresión escrita do corso, e este como un dialecto daquela área lingüística. O estudio vai máis alá das cuestións sociolingüísticas e inclúe unha caracterización lingüística do corso, a análise da situación diglósica corso-francesa, os intentos de escritura ata o consenso acadado polo sistema de D. Geronimi e P. Marchetti (proposto en *Intriciate e cambiarine* (1971)), a introducción no ensino, da que Fusina foi precisamente artífice, a historia da escrita literaria, tendo sempre en conta a súa especificidade, a descentralización de competencias a escala nacional, etc.

O panorama sobre o sardo corre a cargo de Marinella Lőrinczi, da Universidade de Cagliari, e Diego Corraïne, director da Editorial Papiros (Nùgoro). A primeira é autora dun denso artigo, que remata con case sete páxinas de bibliografía, no que ilumina e rebate moitas cuestións consideradas indiscutibles sobre o sardo. A situación diglósica do sardo é secular; a partir da Idade Media as funcións máis altas foron atribuídas a linguas esóxenas, como o catalán, o español, o italiano e o latín, e mesmo o grego bizantino. A isto hai que

engadi-la complexidade lingüística actual, con variedades diastráticas e diatópicas tanto do sardo coma do italiano, e a existencia doutras variedades lingüísticas na illa (sasarés, galurés, alquerés-catalán e tabarquino-lígur). As grandes posibilidades que Sardeña tiña de edifica-la propia identidade nacional quedaron truncadas polas dominacións. En opinión de Lőrinczi, hoxe en día estase a producir unha desintegración estrutural do sardo baixo a forma dunha italianización léxico-morfolóxica que, paradoxalmente, lle garante aínda unha boa vitalidade pero que pode levalo a desaparecer, a pesar do seu millón de falantes, se non cambian as condicións administrativas e culturais (por certo, cando trata os sardismos no italiano da illa, menciona un uso de *e allora* que parece próximo ó do galego *ze logo?*). Aborda Lőrinczi a cuestión da penetración do italiano, así como o proceso e a cronoloxía da división dialectal do sardo. Especialmente interesante é o estudo da tradición escrita en vulgar, moi rica, como é sabido, en Sardeña a partir do século XI, o que converte o sardo nunha lingua románica peculiar. Fronte ós que consideran que a solidez no uso do vulgar se debeu ó escaso coñecemento do latín na illa e ós que cren determinante a influencia do grego, Lőrinczi coida que pode vincularse á tradición europea oriental que, a través de igrexas autocéfalas, favoreceu precoces emerxencias dos vulgares locais. Rebate a idea que se tiña ata hai pouco do uso escrito do sardo cun desenvolvemento en dúas fases; pola contra, defende un emprego ininterrompido na escrita polo menos ata finais do XVIII. Para rematar, achega unha visión persoal da dialectoloxía sarda, ó afirmar que o arborense debería ser considerado como unha terceira zona, entre logudorés e campidanés.

Pola súa banda, Corraine insiste sobre todo en cuestións sociolingüísticas e no proceso de normativización e estandarización do sardo, lingua minorizada desde o século XIII, no que perdeu a condición oficial e quedou restrinxida a un uso popular e informal. Como adoita ocorrer nestes casos, iso provocou unha tendencia á fragmentación da lingua oral e a imposibilidade de expansión léxica en moitos ámbitos, así como unha erosión por parte das linguas dominantes. Corraine coincide con Lőrinczi en que existe o perigo de desaparición do sardo, aínda que non sexa inminente, debido á ausencia dun desenvolvemento importante na literatura, á inexistencia dunha lingua escrita de referencia e á súa escasa presenza pública. Propugna unha cooficialidade co italiano e defende a “etnodiversidade” “coma dimensión que garante a supervivencia da humanidade e o equilibrio das culturas” (p. 428). Fronte ós que defenden o dereito tanto do logudorés coma do campidanés a ter cadanseu estándar, por seren inconciliables (Massimo Pittau e Eduardo Blasco Ferrer, por exemplo), ou ós que propoñen a utilización dunha variedade local de referencia, como a de Nùgoro, por ser máis arcaica e representativa (Michele Contini), Corraine considera necesario un traballo de individuación das formas constantes e intermedias no interior do conxunto sardo, para chegar a unha única lingua de referencia. Boa parte do seu artigo está dedicada á explicación desta proposta normativa. Non debería ignorarse a súa idea de crear unha coordinadora das entidades que en diferentes lugares se dedican a normalizar e normativizar linguas minorizadas.

O último artigo, en fin, consiste nun completísimo estudo sobre o romanés a cargo de Christian Ionescu, da Universidade de Santiago, que ten o mérito engadido de ser el mesmo autor da versión galega do texto. Sen dúbida ningunha, o traballo pode constituír unha base consistente para a publicación dun libro sobre a historia do romanés. Esta lingua presenta unha problemática

complexa e particular en múltiples aspectos (lugar e data de formación, proceso e cronoloxía da distribución dialectal, orixe do romanés balcánico, interferencias lingüísticas, etc.). Quizais por iso é, no seu conxunto, mal coñecida en Occidente, incluso dentro da romanística, e dificilmente abordable para quen non é romanés e está ben empapado da historia de Romanía e da rexión carpatu-danubiana e mesmo balcánica en xeral. Non hai que esquecer tampouco que estamos diante dun territorio especialmente complexo desde o punto de vista político, e onde, por iso mesmo, a cuestión lingüística ten unha dimensión política particularmente importante. De aí que agradezamos especialmente este traballo, que pasará a ser unha referencia obrigada no estudio do romanés, pois nel se abordan tódolos aspectos, desde a cuestión da denominación ata o panorama sociolingüístico, pasando pola caracterización interna, a posición no conxunto románico, a situación da lingua nacional a tódolos niveis e, en especial, a situación histórica e actual de cada un dos dialectos, incluso dos subdialectos. O profundo coñecemento do tema que amosa o profesor Ionescu permítelle non só facer prolizas descrições e achegar numerosos datos, senón tamén iluminar problemas, encher baleiros e ofrece-la súa opinión en temas ben espiñentos (así, en contra da teoría inmigracionista, polemiza con Tagliavini sobre o lugar de formación do romanés; aposta pola unidade primitiva do idioma, analiza e puntualiza a situación actual das minorías étnicas en Romanía, a cuestión da “lingua moldava”, a orixe do arromanés, a liña Jireček ou límite meridional do territorio primitivo do protorromanés, etc.), sen escatima-las críticas cando as considera necesarias. Ionescu reivindica o interese do coñecemento do romanés para os países románicos occidentais, pero dun coñecemento cabal e real, lonxe das visións parciais ou manipuladas que se adoitan ofrecer nestas latitudes. É claro que non podemos permitirno-lo luxo de renunciar a este importante patrimonio da Romanía. A situación actual é que, fronte ó bloque compacto do dacorromanés, políticas de aculturación e desnacionalización forzosa levaron as outras variedades lingüísticas meridionais a un estado de decadencia e mesmo de disolución (sobre todo do istrorromanés, con non máis de 1500 falantes). Tan só cumpriría tal vez matizar que o paralelismo que Ionescu establece entre a influencia eslava e a xermánica sobre a lingua, a toponimia e a antroponimia do romanés e da Romanía occidental respectivamente (p. 467), non debe interpretarse de xeito cuantitativo, pois cremos que a influencia xermánica na Romanía occidental foi menor en liñas xerais (loxicamente habería que facer certas precisións no caso dalgunhas linguas, como o francés).

Da confrontación de todas estas situacións, podería deducirse que o galego se atopa nunha especie de “vía intermedia”, entre a situación dramática dalgunhas variantes e as boas perspectivas doutras. Neste sentido concordamos co que afirman os editores nas páxinas iniciais. Só é preciso insistir en que, incluso cando estas linguas son utilizadas para funcións elevadas, falta na maioría o esencial: a transmisión interxeracional e os avances nas relacións interpersoais.

En resumo, estamos diante dunha obra que, nas súas cincocentas páxinas, ten certamente moito que ler, e moito bo. Agardamos máis traballos nesta dirección, pois que a sorte destas linguas e variedades hai que seguila de preto. Só nos queda desexar que no futuro esta iniciativa poida incluso ampliarse a outras linguas non tratadas aquí, como, por exemplo, o francoprovenzal, o catalán de Alguer ou esa encrucillada do mundo románico, xermánico e eslavo que é o friulano. Podería ampliarse incluso, como apunta Muljačić no seu artigo, a linguas

plenamente estandarizadas usadas en condicións de minorización fóra das fronteiras dos seus respectivos estados, como o francés canadense ou o español de Porto Rico, aínda que a problemática sexa nestes casos diferente (e distinta, á súa vez, do caso romanés). Tomamos, xa que logo, como unha promesa as palabras dos editores neste sentido: “Agardamos no futuro analizar outras situacións de contacto lingüístico aquí non contempladas, e actualizarmos algunhas das presentadas, co desexo de continuar dando a coñecer desde Galicia -e desde a lingua galega- situacións sociolingüísticas que sirvan de interese para a análise da nosa propia realidade” (p. 8). A cuestión ten tanto máis interese canto que, como é sabido, non hai moito que se redactou a Carta Europea das Linguas Menos Difundidas, que debe servir para protexer todas estas variedades en perigo, desde o convencemento de que a diversidade é riqueza.

MARÍA DOLORES SÁNCHEZ PALOMINO
Universidade da Coruña